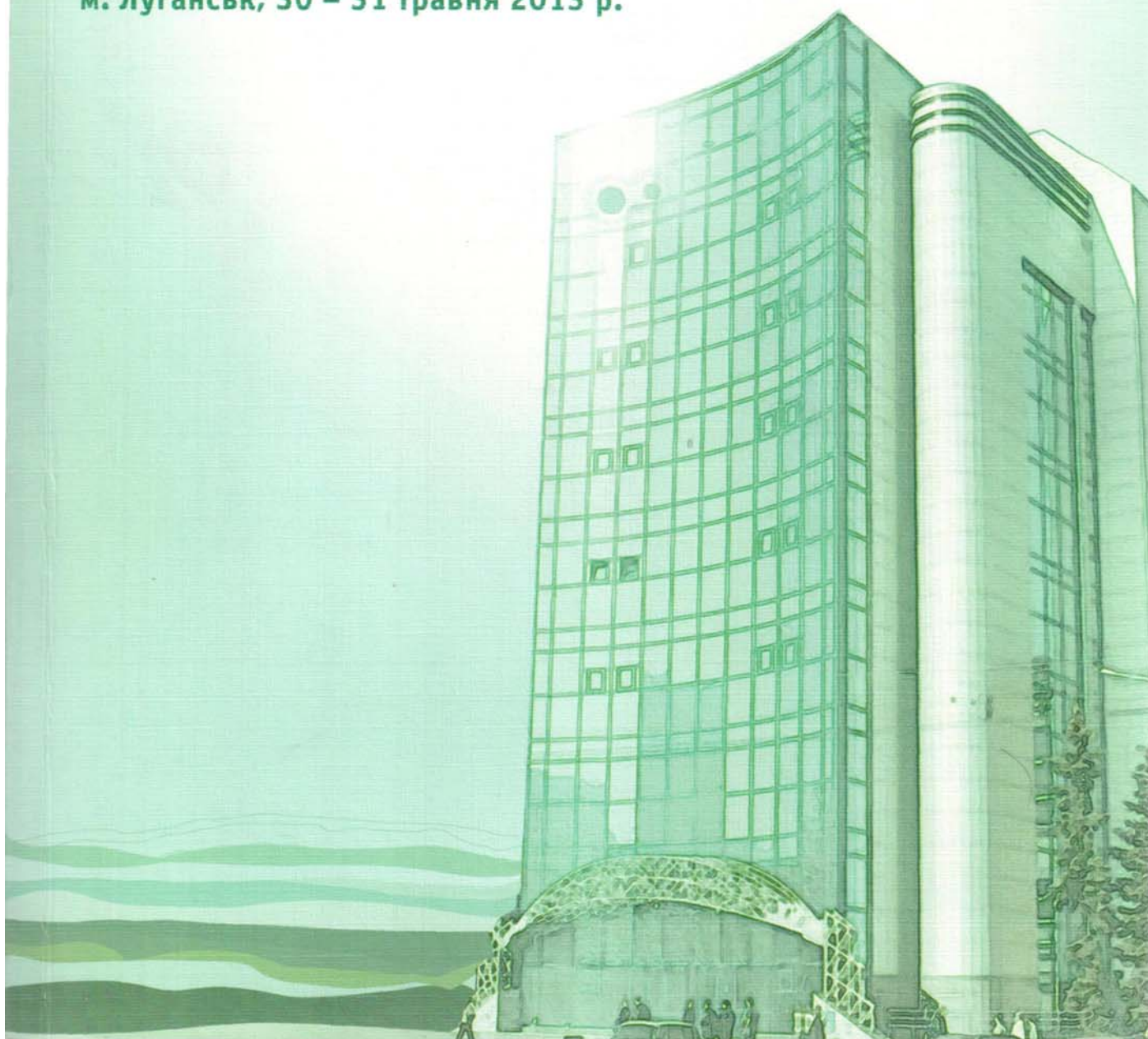

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Збірник наукових праць учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції
**«Фахова мова як динамічний
функційний різновид
загальнонародної української мови»**
м. Луганськ, 30 – 31 травня 2013 р.

ЗМІСТ

Баракатова Н. Вивчення дієслівної лексики суспільних наук	3
Барвіна Н. Використовування етикетних стійких словосполук під час ділового листування	8
Бондаренко Г., Кутенко Л. Соціолінгвістичні й лінгвістичні чинники термінологічних девіацій у комунікативній професіонограмі студентів-нефілологів сходу України	12
Будівська Л. Мовні особливості п'єси «Довбушева слава» Юрія Шкрумеляка	19
Вахоцький М., Маковська О. Концепт «стоматологія» в українській мовній картині світу	24
Вечоркін І. Індивідуальний письменницький стиль як професійна мова: теорія і практика досліджування	28
Галенко А. Культурологічний аспект формування фахової компетентності студентів філологічних спеціальностей	45
Думанська Л. Вторинна номінація як спосіб творення термінів архітектури	52
Книшенко Н. Узагальнення сучасних поглядів на проблеми лінгвістичного вивчення термінології дорожнього будівництва	57
Коваль Р. Джерельна база дослідження термінології фізичної і медичної реабілітації в українській та французькій мовах	63
Лисак Л. Щодо методики формування критичного мислення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням)	69
Магрицька І. Урбаноніміка Луганська як засіб формування культурної ідентичності мешканців міста	74
Мельник Л., Маркотенко Т. Фразеологізми як складник професійного мовлення майбутніх учителів початкових класів	79
Міняйло Р. Поступ української рибальської лексики до терміноусталення	86
Москалюк В. Мова і естетичний світ нації	93
Нередкова С. Проблематика дослідження мови міста	103
Нікуліна Н. Російсько-український словник автотранспортної термінології і номенклатури: засади і методологія укладання	116
Сікорська З. Про наукові твори малих жанрів	121
Старунова А. Інтерактивні методи формування професійно-комунікативної компетентності студентів технічних вишів	139

ви стверджувати, що місцевий законодавчий орган політизує та ідеологізує топонімічну функцію мови й таким чином перешкоджає процесові культурної самоідентифікації мешканців найсхіднішого обласного центру.

Література

1. Грабовський С. Зустрінемося на вулиці Комуністичній? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2007/10/11/3300688/>
2. Закон України № 5029-VI від 03.07.2012 р. «Про географічні назви» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2604-15>
3. Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
4. Кіпіані В. Ми навіть не знаємо, як здобували незалежність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chornomorka.com/archive/a-2204.html>
5. Мамалига А., Данильчук А. Актуальні проблеми міської топоніміки і публікації мас-медіа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2131>
6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / отв. ред. А. В. Суперанская. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
7. Чугаєвський М. На часі топонімічна реформа // Пам'ятники України. – 2001. – № 1-2. – С. 17-21.
8. 20 років Незалежності: Ленін все ніяк не Goodbye! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://textv.org.ua/pg/article/devrand/read/37123/20_rokiv_Nezalezhnosti_Lenin_vse_nijak_n_e
9. Як виконуються «символічні» укази Ющенка. Луганськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidanua.org/static/news/2011/1306159050.html>

УДК 378.011.3-051:811.161.2

Лариса Мельник, Тамара Маркотенко

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розкрито поняття професійного мовлення студентів педагогічних факультетів вищих закладів освіти, а також розглянуто фразеологічні одиниці, що входять до підручника української мови для 2 класу (шкіл з російською мовою навчання), та запропоновано низку інших фразеологізмів, якими може оперувати вчитель, навчаючи молодших школярів, розкрито виховний потенціал висловів.

Ключові слова: мовно-мовленнева підготовка, професійне мовлення, майбутній учитель початкових класів, фразеологізм, мовна особистість молодшого школяра, підручник, виховний потенціал.

The idea of preservice teachers' functional language is being represented in the article along with the phraseological units taken from the primer Guides to Ukrainian language (for Russian-medium schools), and on the ground of this a series of other phraseological units which could be used by the teacher of elementary school and their educational potential is also being referred by the author.

Key words: language and speech training, functional language, preservice teacher, phraseological unit, linguistic portrait of the elementary school learner.

Одним із найважливіших завдань професійної освіти майбутніх учителів початкових класів є мовно-мовленнева підготовка, що включає володіння словом в усному й писемному мовленні, вміння вільно, комунікативно доцільно користуватися мовними засобами під час сприймання й створювання висловлювань у різних сферах, формах, стилях і жанрах мовлення. У зв'язку з цим існує потреба розробляти спеціальну методичну систему для формування українського професійного мовлення студентів педагогічних факультетів вищих закладів освіти, яка має ґрунтуватися на знаннях мови, зокрема на засвоєнні української лексики, джерел її формування, способів словотворення, особливостей функціонування стилів, у яких виявляється, зокрема, професійне мовлення; на оволодінні різними видами мовленнєвої діяльності. Слід зазначити, що вчителям початкових класів, крім окреслених знань і умінь, необхідно також добре володіти фразеологічним ресурсом мови, що є потужним засобом формування національно свідомої мовної особистості молодших школярів.

Питань, що стосуються формування професійного мовлення студентів у процесі вивчення рідної мови спорадично торкалися Л. Головата, Н. Івашкіна, О. Кретова, Л. Лучкіна, М. Пентиліук, Л. Романова, Н. Тоцька та інші. Проте проблема вираження мовлення майбутніх учителів початкових класів українською фразеологією на сьогодні залишається мало дослідженою.

Мета нашої статті – на основі аналізу чинного підручника з української мови для 2 класу (шкіл з російською мовою навчання) окреслити й доповнити склад фразеологізмів, якими буде оперувати вчитель, розкрити їхній виховний потенціал.

Професійне мовлення ми трактуємо ширше, ніж мова фаху. Розглядаємо його як вид діяльності людей окремої галузі знань, що виявляється в користуванні мовою конкретної галузі в усній і писемній формі [2]. Мовлення вчителя початкових класів має бути образним, фразеологічно насиченим, таким, що навчає й виховує сентенціями, які містяться в ідіомах, прислів'ях, приказках.

Сьогодні дослідники сходяться на думці, що фразеологічному складові мови належить найсуттєвіша роль у вираженні ментальної самобутності народу, що фразеологізми

найвиразніше передають дух і красу мови, відображають життя етносу. Під *фразеологізмом* (стійким висловом, виразом) розуміють надслівні, семантично цілісні, відносно стійкі (з допущенням варіантності), відтворювані й переважно експресивні одиниці, які виконують характеризувально-номінативну функцію [4: 26]. Значна частина стійких висловів пов'язана з різними реаліями побуту, фактами історії, давніми віруваннями, звичаями й обрядами.

Фразеологічна скарбниця мови невичерпна, але насамперед майбутні вчителі початкових класів мусять знати ті стійкі вислови, що містяться в чинних підручниках. Розглянемо фразеологічні вислови, які подано в підручнику української мови для 2 класу [1], з погляду їхньої національної маркованості й виховного потенціалу. Невипадково, на наш погляд, учням для роботи переважно пропонують прислів'я та приказки, оскільки це «народні формули-сентенції вияву народного духу, ментальності мовців, образної номінації життєвої мудрості» [5: 15].

Українці мають велику духовну культуру. До її скарбниці належать вислови, що передають ставлення до праці та її результатів. У названому підручнику бачимо такі прислів'я: *Як добре працюватимеш, честь і славу матимеш* [1: 106], *Праця годує, а лінь марнує* [1: 126], *Де сім господиць, там хата неметена* [1: 127]. Крім зазначених фразеологізмів на цю тему, у фразеологічному складі мовлення вчителя початкових класів можуть бути й такі вислови: *Узявся за гуж, то не кажи, що не дуж, Хто дбає, той і має; Під лежачий камінь вода не тече, Зачепився ледачий за пень та й простояв цілий день, Хочеш їсти калачі – не сиди на печі, Без роботи день роком стає, Більше роби, а менше говори, Сталь гартується в огні, а людина – у труді* та інші.

Змалку дітей необхідно привчати до того, щоб вони не витрачали марно часу. Цьому може прислужитися низка висловів, представлених у підручнику: *На годину спізнишся – за рік не доженеш* [1: 52], *Зробив діло – гуляй сміло* [1: 91], *Згаяного часу й конем не доженеш* [1: 91]. Цей перелік можна доповнити такими фразеологізмами: *Хвилина годину береже; Не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні* тощо.

Частина народних стійких висловів відображає морально-етичні норми поведінки в суспільстві, сприяє виховуванню сміливості й доброти: *Хто боїться, у того в очах двоїться* [1: 25]; *Від теплого слова і лід розтає* [1: 142], *Без доброго діла жити – тільки небо коптити* [1: 106]. У мовленні учителя початкових класів мають побутовувати й такі вислови: *Добре роби, добре й буде, Добра слава лежить, а погана біжить*.

Світ фразеологізмів учні пов'язують зі своїм дитячим світом: школою, товаришуванням, іграми, спортом. Автори підручника, очевидно, виходячи з кола цих уподобань, уміс-

тили найбільше висловів про дружбу: *Обирай не дім, а сусіда* [1: 38], *Не той друг, хто ме- дом маже, а той, хто правду каже* [1: 79], *Дружба та братство дорожчі за багатство* [1: 81], *Друзів пізнають у біді* [1: 81], *Жадібний з дружбою не в злагоді* [1: 139], *Один у полі не воїн* [1: 153]. Цей перелік можна доповнити фразеологізмами *Над друга старого нема в світі нікого*, *Грошей мало – не біда, як є друзів череда*, *Для милого друга й коня з плуга*, *Не май сто кін у полі, май друзів доволі*, *Вірний приятель – то найбільший скарб* та іншими.

Важливість і сенс навчання й духовного збагачування передають такі вислови: *Не кажи – не вмію, а кажи – навчусь* [1: 91], *Чого навчився, того за плечима не носити* [1: 90], *Не краса красить, а розум* [1: 93], *Книжка вчить, як на світі жити* [1: 107]. Збагатять і увиразнять мовлення майбутнього вчителя початкових класів і такі фразеологізми, як: *Наука в ліс не веде, а з лісу виводить*, *Вік живи – вік учись*, *Учитися ніколи не пізно*, *Грамоті вчиться завжди пригодиться*, *Вченому – світ, а невченому – тьма*, *Вчений іде, а неук слідом спотикається*.

Учитель початкових класів має бути обізнаний з уявленнями про довкілля й прикметами рідного народу, для того, щоб передавати ці знання дітям. У підручникові української мови для 2 класу знаходимо вислів *Синиця тищить – зиму віщить* [1: 66]. Наведемо також інші фразеологізми, пов'язані з народними спостереженнями за природою: *У березні кожух і без гудзиків теплий*, *Дощ у травні – врожай славний*, *Липень – вершина літа*, *Де один грибок, там цілий вінок*, *Посієши густо – не буде пусто*, *Як вересніє, то й дощик сіє*, *Весною дощ парить, а восени мочить*, *На Новий рік прибавилося дня на заячий скік*, *Хвали січень сніговий, травень дощовий, а серпень на хліб рясний*, *Холод не брат, а замєтіль не сестра*, *Зимою сонце крізь плач сміється* тощо.

Унаслідок складності смислової будови деяких висловів у підручнику подано спеціальні тексти, у яких пояснюють значення й етимологію фразеологізмів. Наприклад, у розповіді про походження вислову *після дощичку в четвер*, котрий означає 'невідомо коли, ніколи' подано історичну інформацію про вшановування давнього слов'янського бога грому й блискавки Перуна [1: 155].

Особливий інтерес у дітей викликає відповідь на запитання «чому ми так говоримо?». Саме в такій рубриці другокласникам пропонують вислів біблійного походження *Соломонове рішення* [1: 154], який навчає виняткової мудрості, допомагає усвідомити життєву правду, виховує розважливість і відповідальність за свої дії. До цього ж закликає і народна мудрість прислів'їв і приказок: *Щастя в повітрі не в'ється, а працею діста-*

сться, Хто не терпить нещастя, той не знає щастя, Краще з мудрим загубити, ніж з дурним знайти, Мудрого шануй, дурного обходь та інші.

Учитель може використовувати не лише матеріал підручника, а й скористатися для пояснення значення й походження фразеологізмів «Фразеологічним словником української мови для дітей» Т.С. Маркотенко й Л.В. Мельник (Луганськ, 2011), у якому запропоновано історико-етимологічні версії багатьох висловів із призабутою внутрішньою формою. Наприклад, вираз *не все коту Масниця* означає, що не завжди так буде, «у житті бувають не тільки задоволення». А говорять так неспроста: Масниця – свято проводів зими й зустрічі весни. Його відзначають народними іграми, спаленням солом'яного опудала зими, походами в гості. На Масницю завжди випікають круглі млинці, які є символом сонця, відродження життя після зимового сну. Їх подають з молоком, вершками, сметаною – улюбленими ласощами котів. Одразу після Масниці настає Великий піст, під час якого протягом шести тижнів необхідно утримуватися від розваг і жирної їжі [3: 70].

Майбутні вчителі мають усвідомлювати, що для здійснювання ціннісно-зорієнтованого педагогічного процесу в початкових класах доцільно власним словом і власним прикладом формувати в дітей позитивне ставлення до роду, членів сім'ї. Здавна в Україні так складається, що в більшості сімей дітьми опікуються матері. У сучасних умовах, коли дитина зростає в інформаційному потоці, який більше сприяє розтлінню, ніж духовному становленню майбутнього громадянина, перед учителями постає завдання скріпити зв'язок матері й дитини, виховувати в дитини гордість за матір, повагу до її інтересів, роботи, прищепити почуття необхідності допомагати матері в щоденних побутових справах тощо.

У підручнику з української мови для 2 класу знаходимо такі вирази на цю тему: *У дитини заболить пальчик, а у матері серце* [1: 144], *На сонці спекотно, а біля мамі тепло* [1: 144]. Проте материнська любов яскраво представлена й у таких висловах, які мають входити до активного словника майбутнього вчителя початкових класів: *Любо й неньці, як дитина в честі, Без матері й сонце не гріє, Тяжко саду без зозулі, тяжко дочці без матулі, У кого ненька, у того голівка гладенька*. Сподвижницька любов матері до дітей стала вершиною гуманності в народній педагогіці: *Усяке дитя матері миле, Батько вмере – то півсиротини, а мати, то вже ціла сирота*. Батько буває більш стриманий на ласку, ніж матір: *Батько – не мати, не поцілує і не приголубить, З батьком суд коротенький*.

Особливу виховну місію сім'ї, роду культивують такими поширеними серед народу фразеологізмами: *вести рід, з роду до роду, від роду в рід* 'від батьків до дітей'; *із самого роду* 'від народження'; *так на роду написано* 'так сплановано життя природою чи вищими

силами від народження'. Фразеологізми *ні роду, ні племені; ні роду, ні плоду; без роду й племені* вказують на те, що людина самотня, при цьому в змісті вислову спостерігаємо негативну конотацію. Ряд фразеологізмів відображають значущість авторитету батьків для дітей, підкреслюють, що діти дзеркально відображають батьків: *один рід, один плід; одного роду, одного плоду* 'дуже схожі'.

Прислів'я й приказки наголошують на важливості роду й родинних зв'язків у житті кожної людини: *Який рід, такий плід; Чий корінь, того й плід; Яке коріння, таке й насіння*. Родинні стосунки базуються на взаємній чесності, людській порядності, доброзичливості, звідси у прислів'ях поради: *Без роду немає народу; Хто роду відречеться, того й рід відречеться; Свого доправляйся, роду не чужайся; Не трать ходу до поганого роду*.

Ряд прислів'їв і приказок застерігають від розбіжності між моральними сентенціями та здійсненням їх на практиці. Для українців характерна апеляція до культу родини й рідного дому. З поняттям родини пов'язаний образ старшої поважної людини – дідуся, бабусі, до яких можна звернутися за порадою, з якими можна пережити і горе, і радість, адже діалог поколінь – одне з найсильніших джерел духовності. Добре вихована змалку дитина розуміє народну філософію, яка відбита у прислів'ях: *Годуй діда на печі, бо й сам там будеш, Батька й матір за гроші не купиш, Не пниш поперед батька в пекло, Не плюй у крилицю – бо прийдеться води напиться, Слухняне телятко дві матки ссе, Шануй батька за Бога – буде тобі всюди дорога, Шти отця-матір, будеш довголітен на землі, Як батька покинеш, так і сам загинеш*. Батьків приклад неодмінно засвоюють діти, тому прислів'я акцентують: *Яка гребля – такий млин, який батько – такий син; Який корінь – такий і одросток*. Батьків приклад, батькове слово завжди є нормою виховання: *Не навчив батько, не навчить і дядько, Не слухав малим, не послухає й великим*. Глибоко оволодіваючи результатами розумової діяльності своїх батьків, дідів і прадідів, діти поступово опановують їхній спосіб мислення.

Обов'язок дітей – шанувати батьків. Цю невмирущу сентенцію народ заклав у прислів'ях: *Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько*. Тут батька-матір підносять як нероздільну святиню. Невдячність дітей до батьків суворо засуджують у моральному кодексі народної педагогіки: *Як батька покинеш, то й сам загинеш*. Український народ на знак глибокої поваги дітей до своїх батьків учить звертатися до батьків увічливою формою «Ви», від слова *батько* походять слова *Батьківцізна, б'атьківцізна* (спадщина від батька). Підтримувати родину – це насамперед берегти її честь, авторитет, радувати сім'ю своєю поведінкою тощо. Така риса виробляється в дитини в контексті самого життя родини, на основі щоденних справ і спостережень.

З теплотою озиваються про хлопця чи дівчину, коли хочуть їх похвалити: *батьків син, батькова дочка* (треба відзначити, що стриманість у похвалі характерна для української системи виховання в цілому), на дурну, крикливу людину кажуть: *визвірився як дурень на батька*.

Серед українців традиційно прийнято поважати літніх людей, підтримувати їхній авторитет як мудрих порадників. Чуйне, уважне ставлення до людей похилого віку розглядають передусім як одну з найхарактерніших ознак людяності, як прояв морально-гуманістичних якостей особистості: *Шануй старих – молоді тебе пошанують, Старого чоловіка для поради держи, Поважай старих, бо й сам старим будеш, Слухай старих людей, то й чужого розуму наберешся, й свого не загубиш*.

Отже, учитель початкових класів має пам'ятати, що дитина, прийшовши в цей світ, вбирає у себе все людське: способи спілкування, поведінки, відносини, використовуючи для цього власні спостереження, емпіричні умовиводи, наслідування дорослих. Рухаючись шляхом спроб і помилок, вона опановує норми життя в людському суспільстві. Кожен народ з покоління в покоління передає свій суспільний і соціальний досвід, духовне багатство через рідну мову, особливо через стійкі образні вислови, що відображають найтонші відтінки душевних порухів, обарвлюють висловлене в національний колорит.

У зв'язку з цим важко переоцінити професійне мовлення вчителя, яке має бути не тільки граматично довершеним, а й образно-емоційним, багатим на фразеологічні засоби.

Література

1. Гавриш Н. В. Українська мова : [підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. рос. мовою] / Н. В. Гавриш, Т. С. Маркотенко. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.
2. Костриця Н. М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – К., 2002. – 24 с.
3. Маркотенко Т. С. Фразеологічний словник української мови для дітей / Т. С. Маркотенко, Л. В. Мельник. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 152 с.
4. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
5. Фразеологічно-паремійний словник Східної Слобожанщини ХІХ століття / [В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Н. О. Барвіна та ін.] ; за ред. В. Д. Ужченка. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 288 с.